

odnosno protivnici fašizma, bili u Narodnooslobodilačkoj borbi. Jasno je da ta činjenica otvara vrlo kompleksnu problematiku za koju u knjizi, zbog njene naravi, nije bilo prostora.

Unatoč pokojim neujednačenostima u tiskarskom slogu i sitnim greškama, knjiga je lijepo i zanimljivo napisana te se lako čita. Zbog svega navedenog, a posebno kao poticaj za daljnja istraživanja kulturne problematike partizanskog pokreta u Hrvatskoj u Drugome svjetskom ratu, može se preporučiti svim stručnjacima i ostalim zainteresiranim čitateljima.

Matko Globačnik

U spomen borcu protiv revizionizma

Domenico Losurdo, Historijski revizionizam: Problemi i mitovi (preveli Luka Bogdanić i Jasna Tkalec), Zagreb: Prosvjeta, 2017., 263 str.

U petak, 11. svibnja 2018. godine, u Zagrebu je održano predstavljanje prvog prijevoda na naš jezik jedne knjige poznatog talijanskog filozofa i povjesničara Domenica Losurda. Autor, koji je inače – unatoč poodmakloj dobi – vrlo agilan u radu i promociji svojih djela, nije mogao prisustvovati predstavljanju zbog bolesti. Niti dva mjeseca kasnije stigla je vijest o njegovoj smrti. Ovaj će prikaz – a riječ je o knjizi *Historijski revizionizam. Problemi i mitovi* – zbog toga biti i svojevrsan *in memoriam* autoru čija bi misao mogla biti od velikog značenja za hrvatsku historiografiju i javnost općenito, a čija ozbiljnija recepcija ovim prijevodom zapravo tek započinje.

Domenico Losurdo (1941. – 2018.) bio je profesor povijesti filozofije na Sveučilištu u Urbinu, gdje je jedno vrijeme obnašao i dužnost dekana Fakulteta edukacijskih znanosti. Ovaj izuzetno plodni filozof i povjesničar marksističke provenijencije objavio je brojna djela koja su doživjela više prijevoda na druge jezike, prije svega engleski. Intelektualno stasao u burnim šezdesetima, Losurdo je tijekom cijelog života bio politički i društveno angažiran, što u Komunističkoj partiji Italije (PCI) prije njezina raspada, što javnom, akademskom i intelektualnom djelatnošću. Kao historičar filozofije zalagao se za materijalističke pristupe istraživanju i stavljanje naglaska na društvene i povijesne uvjete proizvodnje znanja. Baveći se mišlju Kanta i Hegela, čvrsto je ustrajao na stajalištu europskog moderniteta, što se očitovalo i u njegovim kritikama tzv. zapadnog marksizma.

Iako je većinu profesionalne karijere izgradio kao historičar filozofije, Losurdo je najveći utjecaj ostvario na polju teorijskih i konceptualnih problema historijske znanosti općenito, što je od posebne važnosti i za hrvatsku historiografiju. Potrebno je istaknuti tri ključna tematska bloka koji su međusobno povezani: kritika liberalizma, kritika historijskog revizionizma i kritika pojma totalitarizam. Njegove kritičke napore na ovim poljima razmotrit ćemo kroz prikaz knjige čija je temeljna zadaća rasvijetliti teorijska polazišta, društvene uloge i proturječja historijskog revizionizma.

Knjiga *Il revisionismo storico. Problemi e miti* izvorno je objavljena 1996. godine. Prijevod s talijanskog izvornika potpisuju Luka Bogdanić i Jasna Tkalec. Losurdova te-

meljna pretpostavka jest da historijski revizionizam nije tek fenomen koji je ograničen na historiografiju, pa se i ne može razmatrati isključivo u kontekstu potrebe da se zaključci historiografije konstantno „revidiraju“. On je zapravo dio političkog projekta kojemu je cilj likvidirati revolucionarnu tradiciju, „počevši od 1789. do naših dana“ (str. 12). Historijski je revizionizam kulturni i politički fenomen „koji se manifestira u jednom određenom kontekstu u odnosu na određene događaje i točno određeni povijesni ciklus“ (str. 37). Potonji se odnosi na revolucionarni ciklus koji započinje Francuskom revolucijom, a kulminira Oktobarskom 1917. godine. Osim toga, Losurdo utvrđuje i jasnu vezu između historijskog revizionizma i neoliberalizma. Prema njemu, riječ je o „dva različita aspekta jednog te istog pokreta, od kojih je jedan više politički, dok je drugi izravno historiografski“ (str. 31). Losurdo je cilj u ovoj knjizi pokazati teorijska polazišta historijskog revizionizma, njegove društvene i političke uloge te prokazati metode kojima se pritom koristi.

Glavna metoda historijskog revizionizma nije krivotvorenje i puko izmišljanje (iako je i ono prisutno u ekstremnijim primjerima). On se prije svega koristi širokim spektrom taktika, što obuhvaća selektiranje, nepotpuno i neutemeljeno kompariranje i, posebice, prešućivanje. Kako bi ovo demonstrirao, Losurdo poseže za brojnim historiografskim djelima koja ukazuju na aspekte prošle stvarnosti koji su redovito izostavljeni u najutjecajnijih revizionističkih autora. Najistaknutiji među njima, protiv kojih Losurdo vodi iscrpnu polemiku, svakako su François Furet i Ernst Nolte, ali i američki povjesničari Richard Pipes i William H. Chamberlin. Intelektualni korijeni te tradicije potječu još iz vremena Francuske revolucije, odnosno iz pera najpoznatijeg njezina protivnika Edmunda Burkea, a protežu se do današnjih eksponenata preko imena kao što su Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, Hannah Arendt, Carl Schmitt („Burke dvadesetog stoljeća“) itd., u čijim djelima i argumentima historijski revizionizam traži svoje uporište i legitimaciju.

Glavni predmet prešućivanja predstavlja velika kolonijalna tradicija Zapada i njezine strahote. Iza redukcije liberalizma na ideologiju slobode i ljudskih prava skriva se prešućena krvava povijest ropstva i neslobode u kontekstu koje je on iznikao. Losurdo se ovom temom detaljno pozabavio u svojoj knjizi *Contro storia del liberalismo*, objavljenoj 2005. godine, a prevedenoj na engleski jezik 2011. kao *Liberalism: A Counter History*. Za njega upravo kolonijalizam postaje ključ za čitanje moderne povijesti, posebice 20. stoljeća. Likvidacija tekovina revolucionarnog ciklusa znači zapravo i likvidaciju antikolonijalne i antirasističke tradicije koja joj je pripadna, od Toussainta L'Ouverturea, preko abolicionizma, pa sve do Lenjina i dvadesetostoljetnog antikolonijalnog pokreta. S druge strane, Losurdo nacistički projekt čita kao kolonijalno osvajanje usmjereno prema Istočnoj Europi, čije se stanovništvo shvaća u analogiji s američkim domorodačkim stanovništvom i na kojem se primjenjuju metode okušane u zapadnom kolonijalizmu, ali modificirane za potrebe totalnog rata i istrebljenja u kratkom vremenskom rasponu.

Takva je interpretacija izravno suprotstavljena revizionističkim tendencijama koje pokušavaju izjednačiti nacistički projekt sa sovjetskom revolucionarnom tradicijom, a zatim posredno i s revolucionarnim ciklusom u cjelini. Kako bi ta taktika funkcionirala, bilo je potrebno iz revolucionarnog ciklusa isključiti fundamentalne anglosaksonske revolucije – Američku i Slavnu revoluciju. One su predstavljene kao uzoriti, civilizirani i minimalno nasilni prevrati nasuprot krvavom barbarstvu Francuske i Oktobarske revolucije. Losurdo, dakako, upućuje na jednostranost takve interpretacije i prešućivanje brojnih aspekata tih revolucija koji ih dovode u direktnu vezu s revolucionarnim ciklusom, a koji ih također ne ekskulpiraju od krvavih i nasilnih metoda. Međutim, u središtu te taktike

zapravo stoji diskurs o „dvama totalitarizmima“. Uz kritiku liberalizma i njegovo čitanje u kontekstu zapadne kolonijalne tradicije, kritika koncepta totalitarizma predstavlja drugi dio u složenom triptihu koji čini najznačajniju Losurdovu misao o teorijskim problemima historijske znanosti. Posebno se fokusirajući na intelektualni razvoj Hannah Arendt, on pokazuje kako se koncept totalitarizma širio od kategorije koja je obuhvaćala nacistički režim, a čije je izvorište povezano sa zapadnim kolonijalizmom, do oznake za nacizam i boljševizam koja je za vrijeme Hladnog rata funkcionirala kao metoda diskreditacije Sovjetskog Saveza i komunističkog pokreta u cjelini. Podvrgavajući ovaj koncept temeljitoj teorijskoj kritici i komparatističkoj provjeri, Losurdo pokazuje njegovu krajnju apstraktnost i neprimjerenost za svako intelektualno pošteno i metodološki utemeljeno historijsko istraživanje.

Kako bi rastočio identifikaciju koja se uvodi konceptom totalitarizma, Losurdo razvija zanimljiv koncept despecifikacije i razlikovanje između moralno-političke i naturalističke despecifikacije. Despecifikacija se općenito definira kao postupak „izopćavanja ili isključenja određenih etničkih, društvenih ili političkih skupina iz šire zajednice koja pojedincima pribavlja osjećaj vrijednosti ili iz civiliziranog društva, pa čak i iz ljudskog roda“ (str. 66). Naturalistička despecifikacija, koja ovo izopćavanje vrši na temelju navodnih prirodnih obilježja ili „naravi“ određenih skupina, karakteristična je za kolonijalizam, rasizam i fašizam, dok je političko-moralna despecifikacija uglavnom pratila revolucionarne cikluse. Ključna razlika među njima, koja ruši identifikaciju „dvaju totalitarizama“, sastoji se u tome što se naturalistička despecifikacija odnosi na obilježja koja ne ovise o izboru skupina ili pojedinaca koje se izopćuje i proganja. Dobar je primjer za to opisivanje revolucionarnih vođa i pobornika različitih proskribiranih revolucija kao luđaka, fanatika i barbara koji ne pripadaju zapadnoj civilizaciji. Najmaligniji su, pak, primjeri istrebljenja američkih domorodačkih naroda, opravdanja ropstva te holokausta. S druge strane, političko-moralna despecifikacija, koja je karakteristična za revolucionarnu tradiciju, ne počiva na inherentnim svojstvima skupina ili pojedinaca, nego na njihovu ponašanju i političkom djelovanju. To, dakako, ne znači opravdavanje despecifikacije, niti zločina koji se na njima temelje, a koji mogu biti jednako pogubni. Dapače, Losurdo ističe kako obje despecifikacije često idu ruku pod ruku te kako je vrlo lagano pod pritiskom okolnosti skliznuti iz moralno-političke u onu naturalističku.

Ne treba biti posebno pronicljiv kako bi se uvidjela važnost Losurdove misli za trenutak u kojem se nalazi hrvatska historiografija i društvo u cjelini. S ne više tako prikrivenim javnim i institucionalnim podupiranjem historijskog revizionizma od strane političkih struktura, koje kroje politiku povijesti po revizionističkim mjerilima, kritički nastrojen dio struke mora biti spreman upustiti se u borbu za očuvanje ugroženih tekovina moderniteta koja se nužno vodi i na polju historiografije. Da bi za to bio sposoban, nije dovoljno razviti određen arsenal historijskih argumenata koje će uporno ponavljati u javnosti, nego mora i razumjeti bit onoga protiv čega nastupa. Upravo to nudi Losurdova knjiga i njegovi intelektualni napori na opisanim poljima u cjelini pa se samo možemo nadati da će ovaj prijevod potaknuti njegovu zakašnjelu recepciju koja je i više nego potrebna.

Nikola Tomašegović

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

50

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2018.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 50, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršni urednik / Executive Editor

Nikola Anušić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued
200 primjeraka / 200 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*